

ЯЦКІВ

Ярослав Степанович — академік НАН України, голова Науково-видавничої ради НАН України

ДІДЕНКО

Юлія Володимирівна — кандидат геологічних наук, учений секретар Науково-видавничої ради НАН України

НАУКОВІ ОСНОВИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УМОВ РОЗВИТКУ НАУКОВО-ВИДАВНИЧОГО КОМПЛЕКСУ НАН УКРАЇНИ НА 2021 – 2025 РОКИ

Зважаючи на позитивні результати, отримані за цільовою комплексною програмою НАН України «Створення та розвиток науково-видавничого комплексу НАН України» у 2016–2020 рр., та з огляду на необхідність подальшого розвитку науково-видавничої справи Президія НАН України на період 2021–2025 років затвердила нову цільову комплексну програму НАН України «Наукові основи функціонування та забезпечення умов розвитку науково-видавничого комплексу НАН України». Нову програму спрямовано на ефективне забезпечення потреб Академії у підготовці та виготовленні високоякісної наукової видавничої продукції, а також на реалізацію шляхів вирішення окреслених у ній організаційних і науково-методичних завдань. У статті висвітлено основні засади функціонування зазначеної програми та перші отримані результати.

У сучасну епоху в світі спостерігається постійне зростання уваги до оперативного та якісного представлення наукових результатів, підвищення вимог до наукової видавничої продукції, пов'язаних як з процесом її підготовки та оприлюднення, так і з дотриманням принципів наукової етики у широкому розумінні цього поняття. Ці реалії потребують формування нових підходів до розвитку науково-видавничої справи в НАН України та прийняття відповідних рішень, для чого, у свою чергу, необхідне постійне вивчення світового досвіду та практики успішної видавничої діяльності окремих видавців, оновлення нормативних документів, що регламентують науково-видавничу діяльність в Академії, розроблення рекомендацій для наукових установ, які здійснюють видавничу діяльність, тощо.

Водночас брак фінансових та кадрових ресурсів не сприяє прискоренню переведення видавничої справи на більш сучасний рівень, зокрема щодо поширення досвіду з використання спеціалізованих видавничих платформ, впровадження досягнень інформаційно-комунікаційних технологій тощо.

Важливим кроком НАН України в напрямі впорядкування підготовки та випуску її видавничої продукції і створення умов

для подальшого розвитку видавничої діяльності була реалізація протягом 2016–2020 рр. цільової комплексної програми НАН України «Створення та розвиток науково-видавничого комплексу НАН України».

Здійснювана за цією Програмою централізована видавнича діяльність передбачала підготовку і випуск книжкових видань у межах 11 монографічних проєктів, а також функціонування Програми підтримки журналів НАН України. Так, на виконання програмних завдань було видано 7–11-й томи 20-томного «Словника української мови», 16–22-й томи «Енциклопедії сучасної України» (у 30 томах), «Енциклопедію міжнародного права» у 3 томах та «Українсько-російсько-англійський словник для фізиків», тривала підготовка «Історії української літератури» та «Франківської енциклопедії». Крім того, було видано 257 назв наукових книг, серед яких 125 наукових монографій за проєктом «Наукова книга», 27 — за проєктом «Українська наукова книга іноземною мовою», 31 — «Наукова книга. Молоді вчені» [1].

На жаль, під час виконання Програми через брак ресурсів не вдалося поліпшити матеріально-технічне забезпечення видавничого комплексу НАН України та розпочати роботу власної видавничої платформи. Також не вдалося збільшити обсяг видавничої продукції, яку НАН України готує та видає англійською мовою, із забезпеченням повноцінного функціонування центру перекладу. Залишилися поза рамками Програми питання та виклики, пов'язані з початком функціонування європейської ініціативи відкритої науки, що потребує докорінного переосмислення підходів до фінансування підготовки і випуску наукової періодики в Україні, а також забезпечення можливості оприлюднення наукових статей у високорейтингових закордонних журналах відкритого доступу.

Зважаючи на актуальність і важливість результатів, отриманих за Програмою, та з огляду на необхідність подальшого розвитку науково-видавничої справи Президія НАН України на період 2021–2025 рр. затвердила цільову

комплексну програму НАН України «Наукові основи функціонування та забезпечення умов розвитку науково-видавничого комплексу НАН України», спрямовану на забезпечення потреб Академії у виготовленні високоякісної наукової видавничої продукції та вирішення окреслених організаційних і науково-методичних завдань.

Метою нової п'ятирічної Програми є:

- формування сприятливих умов для розвитку науково-видавничої справи у НАН України;
- усебічне представлення результатів наукової діяльності НАН України;
- забезпечення виготовлення високоякісної видавничої продукції, її видимості та доступності світові в різних сучасних формах, зокрема на засадах відкритого доступу;
- інтегрування видавничої продукції НАН України у національний і світовий простір, формування повноцінного сегмента наукової інформації про діяльність Академії за всіма галузями знань;
- забезпечення потреб суспільства, в якому з розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і переходом до індустрії 4.0 формується все більший попит на знання для різних категорій населення;
- розвиток науково-методичного і консультативного напрямку, уніфікація вимог до видавничої продукції у паперовому та електронному вигляді відповідно до чинних нормативних документів та з урахуванням найкращих світових видавничих практик;
- осучаснення видавничого комплексу НАН України (оновлення поліграфічної бази, відкриття централізованої видавничої платформи з електронними редакціями, створення перекладацького центру);
- посилення координаційної ролі Науково-видавничої ради НАН України в реалізації інформаційної політики Академії; забезпечення оприлюднення результатів наукових досліджень; концентрація ресурсів на пріоритетних завданнях розвитку видавничої справи.

Одним з найважливіших кроків з удосконалення та осучаснення науково-видавничої сфери в Академії є забезпечення повного ви-

давничого циклу, тобто розвиток видавничого комплексу НАН України із залученням новітніх технологій підготовки та оприлюднення наукової видавничої продукції, зокрема видавничої платформи, а також оновлення поліграфічного обладнання. У стратегічному плані це сприятиме розвитку НАН України, усебічному представленню результатів її діяльності, удосконаленню системи наукової комунікації, поліпшенню іміджу наукової праці та загальному поступу держави.

Для вирішення проблеми передбачається зосередити зусилля на:

- оптимізації структури науково-видавничого комплексу НАН України відповідно до сучасних потреб, цифровізації та активного переходу наукової комунікації у віртуальний простір;

- осучасненні електронних ресурсів Науково-видавничої ради НАН України та Видавничого дому «Академперіодика» НАН України з метою підвищення поінформованості науковців щодо основних засад науково-видавничої діяльності Академії;

- продовженні виконання видавничих проєктів НАН України з наданням пріоритету Програмі підтримки журналів НАН України, проєктам «Українська наукова книга іноземною мовою» та «Наукова книга. Молоді вчені», в тому числі на електронних носіях;

- розширенні можливостей випуску англomовної літератури, насамперед періодичних видань НАН України, шляхом створення у структурі науково-видавничого комплексу центру перекладу;

- оновленні, розвитку та уніфікації веб-ресурсів видавництв НАН України і наукових журналів, створенні видавничої платформи з мережею електронних редакцій, забезпеченні вільного доступу до інформації та опублікованих наукових результатів;

- забезпеченні функціонування систем надання цифрових ідентифікаторів, зокрема doi, для всіх наукових видань Академії;

- забезпеченні належного рівня представлення у світовому інформаційному просторі видавничої продукції НАН України;

- поданні книжкових видань НАН України, випущених видавництвами НАН України англійською мовою, до наукометричних баз даних, зокрема Web of Science Core Collection; налагодженні міжнародного співробітництва;

- входженні видавничої продукції НАН України у глобальні системи наукової комунікації, підвищенні рівня інформаційної представленості України у світовому просторі з метою розвитку інформаційного суспільства та підвищення конкурентоспроможності держави.

Посилення уваги до публікаційної активності та видавничої діяльності спонукає до розширення та чіткішого розуміння обов'язків і повноважень усіх учасників підготовки наукового фахового видання: авторів, редакційних колегій та їх очільників, працівників редакцій, установ-засновників видань та відповідних відділень НАН України.

Нові вимоги до наукового видання у частині дотримання наукової етики та авторського права, уніфікація світових вимог, окреслення кількох основних у світі фінансових моделей існування наукового журналу, ініціатива відкритої науки та поширення ініціативи відкритого доступу зумовлюють необхідність перегляду редакційної політики багатьох журналів НАН України, а також оновлення бачення установами-засновниками завдань, які вони ставлять перед власними виданнями.

Зміни у базових технологіях та тенденціях підготовки, виготовлення, поширення видання мають бути відображені в нормативних документах та документах, що регламентують діяльність наукового періодичного видання та всіх, хто забезпечує його продукування і поширення. Такі нормативні документи мають бути осучаснені й уніфіковані в межах НАН України задля забезпечення чіткості функціонування наукової академічної періодики, що має на меті створення повноцінного інформаційного сегмента НАН України у віртуальному середовищі [2].

З цією метою Науково-видавнича рада НАН України підготувала нову редакцію Порядку конкурсного відбору журналів НАН України

та рукописів творів для підготовки та випуску видавничої продукції НАН України за бюджетні кошти в межах цільової комплексної програми «Наукові основи функціонування та забезпечення умов розвитку науково-видавничого комплексу НАН України» та Положення про періодичне видання Національної академії наук України. Оновлено також ліцензійний договір між установою-видавцем періодичного видання та автором твору.

Зазначений Порядок, затверджений розпорядженням Президії НАН України від 16.09.2021 № 462, визначає процедуру конкурсного відбору журналів НАН України та рукописів творів, що плануються до підготовки та випуску як видавничі продукти НАН України за бюджетні кошти в межах Програми. Процедура передбачає виконання наукової експертизи журналів НАН України і рукописів творів відповідними відділеннями НАН України, а також апробацію у видавництвах, підпорядкованих НАН України. Тобто однією з цілей оновлення порядку було забезпечення посилення контролю відділень НАН України за якістю наукового змісту книжкових і періодичних видань. Інша важлива мета — контроль за неухильним дотриманням авторами і видавництвами НАН України вимог Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та принципів видавничої етики.

Продовжуючи традиції попередньої Програми, підготовка та випуск видавничої продукції НАН України за бюджетні кошти в межах нової п'ятирічної Програми спрямовані на:

- отримання нової якості наукового видавничого продукту на його шляху до споживача;
- якнайширше представлення результатів вітчизняних наукових досліджень у сучасній доступній світовій науковій спільноті формі;
- збільшення кількості видань іноземними мовами, які поширювали б у світі знання про Україну, сприяли формуванню позитивного іміджу держави, підвищенню її престижу у світі;
- суттєве зростання присутності наукових видань НАН України у міжнародних базах даних та системах цитування наукової літератури;

- забезпечення високого професійного рівня редакційно-видавничої підготовки видань, доступу до сучасних наукових здобутків шляхом перекладу визначних видань державною мовою;

- поповнення бібліотечних фондів України, випуск соціально значущих видань для наповнення національного інформаційного простору, збереження інформаційного, освітнього та культурного рівня українського суспільства.

За результатами конкурсу план підготовки та випуску видавничої продукції НАН України наповнюється за двома напрямками — «Наукові видання» та «Енциклопедичні видання». У межах цих напрямів нині виконується 10 проєктів, а також діє Програма підтримки журналів НАН України.

Інтенсивне впровадження у видавничу справу інформаційно-комп'ютерних технологій та європейська ініціатива відкритої науки, широко відома як План S, спонукали нас до осучаснення підходів до організації видання наукових періодичних видань, зокрема до внесення змін до Положення про періодичне видання НАН України. Засади і принципи розвитку ініціативи відкритої науки детально викладено у проєкті Рекомендацій ЮНЕСКО з відкритої науки, опублікованому наприкінці 2020 р.^{*} Деякі з окреслених там позицій суголосні тим, що були представлені нами в попередній цільовій комплексній програмі «Створення та розвиток науково-видавничого комплексу НАН України» і повторені (оскільки не були реалізовані) з актуалізованими акцентами у новій Програмі на 2021—2025 рр., зокрема збільшення відкритого цифрового контенту та його видимості шляхом отримання цифрових ідентифікаторів doi і викладання у відкритий доступ наукових книг.

Нова редакція Положення про періодичне видання НАН України, затверджена постановою Президії НАН України від 23.06.2021 № 227, враховує впровадження системи цифрових ідентифікаторів doi, тенденції до представлення наукових видань у відкритому доступі, необхідність входження наукової пе-

^{*} <https://en.unesco.org/science-sustainable-future/open-science/recommendation>

ріодики до наукометричних і реферативних баз, збільшення обсягу роботи з електронним ресурсом кожного видання, потребу відстежувати нові зміни і тенденції, відповідність вимогам до наукових фахових видань, які висуває МОН України.

Відповідно до зростання вимог та оновлення положення про видання відбулися зміни і в умовах Програми підтримки журналів НАН України. З 2021 р. Програма містить низку нових вимог: відповідність Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», наявність видання у переліку наукових фахових видань у категоріях «А» і «Б».

Відповідно до запровадженої у НАН України класифікації та на підставі документів про заснування наукові періодичні видання поділено на чотири групи. До складу співзасновників видань перших двох груп Академія входить як юридична особа — це група журналів НАН України і група збірників НАН України. Інші дві групи охоплюють, відповідно, журнали і збірники, засновані установами НАН України самостійно. Кількість видань станом на 01.11.2021 становить у першій групі 89 назв, у другій — 28, у третій — 83 і в четвертій — 82. Однак в останньому переліку фахових видань, оприлюдненому МОН України 27.09.2021, до категорії «А» входять 53, а до категорії «Б» — 131 видання НАН України, і лише вони мають право претендувати на входження до Програми підтримки за умови дотримання усіх інших вимог та відповідності її критеріям.

Отже, всі коротко окреслені тут зміни приводять до того, що Програма підтримки журналів НАН України, започаткована понад 15 років тому з метою підтримки малозабезпечених видань наукових установ, стає стимулом для їх подальшого зростання й розвитку, входження до числа найактивніших, найсильніших і найпомітніших.

Від вересня 2021 р. подання видань до наукометричної бази даних Web of Science відбувається за новою процедурою — після реєстрації та з використанням інструментарію спеціалізованого порталу для видавців Web of Science Publisher Portal. Прикро, але всі рані-

ше подані і не розглянуті Web of Science заявки від наукових періодичних видань нині потрібно переподати за допомогою спеціалізованого порталу. З огляду на світові тенденції, цілком імовірно, що й інші провідні наукометричні бази даних у подальшому працюватимуть лише з видавцями наукової періодики, які поєднують у собі велику кількість журналів з різних дисциплін. Отже, це питання для Академії потрібно вирішувати комплексно, і певні кроки для уможливлення подання наших журналів до Web of Science Науково-видавнича рада НАН України вже опрацьовує.

Триває також робота зі створення централізованого англomовного вебресурсу книжкових видань НАН України і його наповнення науковими монографіями, випущеними ДП «НВП «Наукова думка» НАН України» і ВД «Академперіодика» НАН України з метою підвищення видимості висвітлених у цих виданнях наукових результатів. Кожне з книжкових видань на цьому ресурсі матиме власну сторінку, що дасть змогу отримати для кожного з них цифровий ідентифікатор doi, а згодом подати їх на розгляд з метою включення до Web of Science Core Collection.

Основними очікуваними результатами Програми ми бачимо такі:

- підвищення поінформованості суспільства щодо результатів діяльності НАН України, насамперед у високоінтелектуальних сферах, забезпечення якісного доступу до інформації у сфері науки з широким використанням інформаційно-комунікаційних технологій;
- створення сучасної інформаційної інфраструктури та забезпечення формування і безпечного функціонування сегмента видавничої продукції НАН України, зокрема системного нагромадження відповідних електронних документів та електронних інформаційних ресурсів;
- уніфікування засад підготовки, випуску й поширення видавничої продукції НАН України, централізація видавничої справи і підвищення ефективності контролю науково-видавничої діяльності Академії;
- створення фонду підтримки публікації статей учених НАН України у високореєтин-

гових закордонних наукових періодичних виданнях відкритого доступу;

- гармонізація засад функціонування видавничої справи НАН України з європейськими і світовими сучасними практиками з використанням досвіду відомих наукових центрів і спеціалізованих видавництв;
- забезпечення повномасштабного входження НАН України до глобального інформаційного простору.

Вочевидь, у світлі загальносвітових тенденцій та перебільшеної уваги до наукометричних показників, академічна науково-видавнича діяльність повинна якнайшвидше модернізуватися та адаптуватися до нових умов, беручи до уваги недосконале законодавство у сфері видавничої діяльності та економічну ситуацію в країні загалом.

Серед першочергових завдань на наступні роки мають бути скоординовані на рівні владних структур (МОН України та Міністерства культури та інформаційної політики) заходи, спрямовані на формування актуальної стратегії науково-видавничої діяльності НАН України; оновлення нормативного забезпечення видавничої діяльності у НАН України; організацію ефективнішої співпраці з органами виконавчої влади у частині у відповідності засад науково-видавничої діяльності в Україні найкращим світовим практикам з урахуванням світових тенденцій щодо відкритої науки; формування комплексу заходів зі стимулювання публікаційної активності науковців у провідних міжнародних журналах відкритого доступу відповідно до вимог Плану S.

REFERENCES

[СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ]

1. Yatskiv Ya.S. On the implementation of the target comprehensive program of the NAS of Ukraine “Creation and development of the scientific and publishing complex of the NAS of Ukraine” in 2016–2020. *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr.* 2021. (1): 43–46. DOI: <https://doi.org/10.15407/visn2021.01.043>
[Яцків Я.С. Про виконання цільової комплексної програми НАН України «Створення та розвиток науково-видавничого комплексу НАН України» на 2016–2020 роки. *Вісник НАН України*. 2021. № 1. С. 43–46.]
2. Didenko Yu.V. Updating the main documents of functioning of the scientific periodical of the NAS of Ukraine is the next step to increasing their level. *Science Ukraine in the Global Information Space*. 2020. 17: 65–72. DOI: <https://doi.org/10.15407/akademperiodyka.422.065>
[Діденко Ю.В. Оновлення основних документів з питань функціонування наукового періодичного видання. *Наука України в світовому інформаційному просторі*. 2020. Вип. 17. С. 65–72.]

Yaroslav S. Yatskiv

Main Astronomical Observatory of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3889-9619>

Yulia V. Didenko

National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1198-6157>

SCIENTIFIC BASICS OF FUNCTIONING AND PROVISION OF CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF THE SCIENTIFIC AND PUBLISHING COMPLEX OF THE NAS OF UKRAINE FOR 2021–2025

Given the relevance and importance of the results obtained in 2016-2020 under the target comprehensive program “Creation and Development of Scientific and Publishing Complex of the NAS of Ukraine”, as well as the need for further development of scientific and publishing activities, the Presidium of the NAS of Ukraine has approved a new comprehensive target program of the NAS of Ukraine “Scientific Basics of Functioning and Provision of Conditions for the Development of the Scientific and Publishing Complex of the NAS of Ukraine” for 2021-2025, aimed at meeting the needs of the Academy in the production of high quality scientific publishing products and solving organizational and scientific-methodological tasks. The article highlights the basic principles of operation of this program and the first results obtained.